

Nederlandse gevangenen, geïnterneerden en gedeporteerden doorstonden, dan diende toch eerst het *systeem* geschetst te worden dat hen allen in zijn greep nam. Ten dele is dat een systeem geweest dat de lezer uit de vroegere delen van ons werk al bekend is: hij heeft het in werking gezien bij het oppakken van Nederlandse militairen, van gijzelaars, van illegale werkers, van ontduikers van de arbeidsinzet, van Joden, Zigeuners en 'asocialen'. In elk van de delen 4 t.e.m. 7 namen wij beschrijvingen van dergelijke arrestatie-acties en razzia's op en in enkele gevallen hebben wij die beschrijvingen voortgezet tot de betrokkenen voor het vuurpeleton stonden dan wel met nekschoten afgemaakt werden of te gronde gingen in gevangnissen dan wel concentratie- of vernietigingskampen. Het lot van de genoemde groepen als geheel beschreven wij evenwel niet – dáár gaat het in dit deel om. Welnu, de Nederlanders of Nederlandse ingezetenen die buiten Nederland in gevangnissen of allerlei soort kampen belandden, vormden daar (een deel van de krijgsgevangenen uitgezonderd) geen aparte groepen, geen 'historische eenheden'. In het bijzonder geldt dat voor de twee grootste groepen: de illegale werkers die naar gevangnissen of concentratiekampen verdwenen en de Joden die naar vernietigings- c.q. concentratiekampen gedeporteerd werden. Voorzover zij niet onmiddellijk geliquideerd werden, kwamen zij allen, schreven wij eerder, in reusachtige vergaarbakken terecht waarin personen van meer dan een dozijn landaarden, elk met een eigen achtergrond, door elkaar krioelden. Wat wij nu in dit hoofdstuk hebben willen schetsen, is de verwording van de Duitse justitie (ook op de in ons land of elders gevoerde processen zullen wij dieper ingaan) en, in samenhang daarmee, de ontwikkeling van het stelsel der concentratiekampen. Het verstrekken van cijfers was daarbij ons inziens geboden; wij hebben ons tot de belangrijkste beperkt.

Daarbij waren wij ons bewust dat wij impliciet een beroep gedaan hebben op de fantasie van de lezer. Wanneer wij, in ons vorige deel, in het eerste, aan de bezettingseconomie gewijde hoofdstuk ('Verarmend Nederland') enkele malen opmerkten: 'Achter de cijfers moet men de mensen zien', hoeveel te meer geldt dat dan nu! 'In Auschwitz-Birkenau', zo schreven wij, 'stierf 60% van *alle* gevangenen alleen al in de drie maanden juli-augustus-september '42' (het waren de maanden waarin er de eerste transporten uit Westerbork aankwamen), en: 'Billig schat dat van 750 000 gevangenen nog minstens 300 000 in de periode januari-begin mei '45 omgekomen zijn' – achter zinnen als deze gaan werelden van onbeschrijfelijk lijden schuil, 'onbeschrijfelijk' in de zin van: nimmer ten volle weer te geven. Wij zullen het later in dit deel toch moeten pogen, maar ook die pogingen zullen een beroep doen op het voorstellingsvermogen van de lezer. Wij kunnen slechts